

UOT 37

M.H.Nəzərov, P.Y.Mədədov
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
muslimnazarov@mail.ru, m.polad@mail.ru

POSTINDUSTRIAL CƏMİYYƏTDƏ MƏDƏNİ ZƏKANIN ROLU

DOI: 10.30546/170899876.72.2.2024.040

Açar sözlər: *mədəni intellekt, mədəni səriştə, tolerantlıq, dialog, kosmopolitizm, mədəni ölçülər*

Məqalədə postindustrial cəmiyyətdə mədəniyyətlərarası əlaqələrin mürəkkəbliyi ilə əsaslandırılan mədəni intellekt konsepsiyasının təkamülü nəzərdən keçirilir. Mədəni intellekt anlayışından əvvəl olan bir sıra anlayışlar araşdırılır və mədəni intellekt anlayışı üzərində ətraflı təhlil aparılır. Kosmopolitizm və tolerantlıq kimi anlayışlara xüsusi diqqət yetirilir. Mədəni intellekt anlayışının fəlsəfədə və sosial həyatda tətbiqi problemləri və perspektivləri nümayiş etdirilir. Məqalədə həmçinin, müasir mədəniyyət tipologiyası konsepsiyasının seçim meyarları və bir sıra əsas göstəriciləri təqdim olunur, mədəniyyətin koqnitiv tipologiyasının yaradılması üçün arqumentlər irəli sürülür, mədəni inkişaf əmsalının mövcud modellərini nəzərdən keçirir.

М.Г.Назаров, П.Ю.Мададов

РОЛЬ КУЛЬТУРНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПОСТИНДУСТРИАЛЬНОМ ОБЩЕСТВЕ

Ключевые слова: *культурный интеллект, культурная компетентность, толерантность, диалог, космополитизм, культурные измерения*

В статье рассматривается эволюция концепции культурного интеллекта, основанная на сложности межкультурных отношений в постиндустриальном обществе. Рассмотрен ряд концепций, предшествующих понятию культурный интеллект, и проведен детальный анализ понятия культурный интеллект. Особое внимание уделено таким понятиям, как космополитизм и толерантность. Показаны проблемы и перспективы применения концепции культурного интеллекта в философии и общественной жизни. В статье также представлены критерии отбора и ряд ключевых показателей концепции типологии современной культуры, выдвинуты аргументы в пользу создания когнитивной типологии культуры, рассмотрены существующие модели коэффициента культурного развития.

M.H.Nazarov, P.Y.Madadov

THE ROLE OF CULTURAL INTELLIGENCE IN POSTINDUSTRIAL SOCIETY

Keywords: *cultural intelligence, cultural competence, tolerance, dialogue, cosmopolitanism, cultural dimensions*

The article examines the evolution of the concept of cultural intelligence based on the complexity of intercultural relations in the post-industrial society. A number of concepts that precede the concept of cultural intelligence are examined and a detailed analysis is carried out on the concept of cultural intelligence. Particular attention is paid to concepts such as cosmopolitanism and tolerance. The problems and perspectives of the application of the concept of cultural intelligence in philosophy and social life are demonstrated. The article also presents selection criteria and a number of key indicators of the concept of modern culture typology, puts forward arguments for the creation of a cognitive typology of culture, reviews existing models of the cultural development coefficient.

Müasir dünyada müxtəlif mədəniyyətlərin mövcudluğu onların qarşılıqlı əlaqəsi, bir mədəniyyətin digər mədəniyyətə təsiri olmadan mümkün deyil. Mədəniyyətlər arasında müxtəlif spesifik əlaqə sistemləri qurulur. Mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi, təbii ki, tarix boyu mövcud olmuşdur və müxtəlif xalqlar arasında ticarət və digər əlaqələrin genişlənməsi prosesində həm də maddi dəyərlərin yayılması, “yad” mədəniyyətlərin mənəvi-estetik normalarının mənimsənilməsi baş vermişdir. Eyni zamanda, bir çox mədəni formasiyalar öz orijinallığını qorumaqla özlərini xarici təsirlərdən təcrid etməyə çalışırdılar. Müxtəlif mədəniyyətlər və xalqlar arasında ziddiyyətlərin kəskinləşməsinə əsas təkan qloballaşma prosesidir.

Müasir qloballaşma prosesləri mədəniyyət nümunələrinin mübadiləsini həyata keçirən internet, mobil rabitə kimi informasiya texnologiyalarının inkişafı, onların bir ölkədən digərinə yayımı ilə təmin edilir. Bu baxımdan indi həmişəkindən daha çox mədəniyyətlər arasında dialoqun zəruriliyi məsələsi aktualdır. Mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi müxtəlif yollarla həyata keçirilə bilər. Müasir mədəniyyətlər özünü global kommunikasiya məkanında tapır, burada dominant mədəniyyət elmi və texniki baxımdan ən çox inkişaf etmiş mədəniyyətdir. Belə dominant mədəniyyətlər digər ölkələrin mədəniyyətlərinə güclü təsir göstərir ki, bu da bəzi mədəniyyətlərin digərlərinin təsiri altında yox olmasına səbəb ola bilər. Bu baxımdan, bu təsirə qarşı mübarizə üçün müxtəlif variantlar var. Bu variantlardan biri mədəniyyətin təcrid olunmasıdır ki, bu da hər hansı dəyişikliyə qadağa qoyulmasını, eləcə də müxtəlif kənar təsirlərin qarşısının alınmasını nəzərdə

tutur. Bununla belə, təcridin nəticəsi kimi özünütəcrid mədəniyyətinin inkişafında durğunluq ola bilər, çünki mədəniyyətin inkişafı digər mədəniyyətlərlə dialoq və qarşılıqlı əlaqəni tələb edir. Dialoq bir mədəniyyətin digərinə açıqlığını nəzərdə tutur. Mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsirində mühüm şərt onların bərabərliyi, yad mədəniyyətə hörmətin tanınması, eləcə də hər bir mədəniyyəti digərlərindən fərqləndirmək hüququdur.

Qloballaşma prosesləri kütləvi mədəniyyətin müxtəlif ölkələrə yayılması, ənənəvi cəmiyyətlərdə həyatın əsasını təşkil edən xalq mədəniyyətlərini sıxışdırıb dəyişdirməsi ilə sıx bağlıdır. Elita adlanan insanların dar bir dairəsinə yönəlmiş elit mədəniyyətdən fərqli olaraq, "kütləvi mədəniyyət" termini, bir qayda olaraq, "ictimai", "orta" sözlərinin sinonimi kimi istifadə olunur. Kütləvi mədəniyyətin mühüm fərqləndirici keyfiyyəti onun öz istehlakçısını intellektual səylərdən xilas etmək qabiliyyətidir, kütləvi mədəniyyətin təklif etdiyi məhsulları dərk etmək üçün insanın xüsusi intellektual hazırlığa ehtiyacı yoxdur. Kütləvi mədəniyyətin kütləvi informasiya vasitələri ilə sıx əlaqəsi var, reklamdan istifadə etməklə kütləvi mədəniyyət müxtəlif məhsulların, geyimlərin, məişət texnikasının, məişət əşyalarının istehlakını stimullaşdırır. Beləliklə, məsələn, kino kütləvi incəsənətin ən mühüm növlərindən biri kimi bütün insanlar üçün əlçatandır və eyni tipli mədəni nümunələrin və ssenarilərin bütün ölkələrdə yayılmasına kömək edir [5].

Postindustrial cəmiyyətdə mədəni zəkanın öyrənilməsinin aktuallığı həmişə olduğu kimi yüksəkdir, çünki indi mədəniyyətlərin birləşməsinə qarşı çıxan proseslər (qlokallaşma) getdikcə genişlənir. Bu vəziyyətdə alətlər müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələri arasında onları birləşdirməyə cəhd etməklə deyil, bir mədəni ənənədən, davranışdan digərinə "keçmək" bacarığını inkişaf etdirərək, onların arasında effektiv qarşılıqlı əlaqə yaratmağa kömək edən xüsusi rol oynamağa başlayır. Bu vasitələrdən biri də təkcə nəzəri tədqiqatlar deyil, həm də mədəni zəka anlayışıdır.

Mədəni intellekt anlayışı. Mədəni intellekt anlayışının yaranmasından əvvəl bir sıra oxşar anlayışlar var idi. Belə ki, 1924-cü ildə V.Skaqqs ABŞ-nin cənub və şimal ştatlarının nümayəndələrinin təfəkkür xüsusiyyətlərini təsvir edərək bu termindən istifadə edir. Lakin "mədəni zəka" ifadəsinin bu şəkildə istifadəsi hələ XXI əsrin əvvəllərində ona veriləcək məna daşıyırdı. 1990-cı illərdə amerikalı psixoloq R.Brislin təklif etdiyi mədəniyyətlərarası psixologiya, mədəniyyətlərarası intellektin kompleks koqnitiv modeli adlanan ideyalar xüsusilə inkişaf etmişdir [11]. Mədəniyyətlərarası intellekti insanlara ətraf mühitin mədəni aspektlərinə daha yaxşı uyğunlaşmaq imkanı verən bilik və bacarıqlar sistemi kimi müəyyən etmək olar.

Müasir mənada mədəni intellekt anlayışı elmi ictimaiyyətə ilk dəfə amerikalı professor Kristofer Early və Sinqapur Texnologiya İnstitutunun professoru Sun Anq tərəfindən 2003-cü ildə “Mədəni təhsil: mədəniyyətlər arasında fərdi qarşılıqlı əlaqə” əsərində təqdim edilmişdir. Mədəni intellekt altında müəlliflər mədəni müxtəliflik vəziyyətlərində effektiv qarşılıqlı əlaqə qurmaq bacarığını nəzərdə tuturlar. Burada mədəni intellekti fərdin fərdi şəxsiyyətini itirmədən öz mədəniyyətindən fərqli yeni mədəniyyətə uyğunlaşma qabiliyyəti kimi başa düşülür. K.Early və S.Anq dörd əsas hissədən ibarət mədəni intellekt modelini formalaşdırırlar, bunlara aşağıdakılar daxildir: idrak komponenti və ya bilik, metakognitiv (strategiya), motivasiya komponenti (induksiya) və fəaliyyət komponentləri (davranış) [9].

Birincisi – idrak komponenti – müxtəlif mədəniyyətlərdə adətlər, dəyərlər, normalar haqqında bilik, anlayışla əlaqələndirilir. Bu, insanın müxtəlif mədəniyyətlərdə mövcud olan sosial münasibətlərini, iqtisadi quruluşunu, hüquq sistemlərinin xüsusiyyətlərini və s əks etdirir.

İkincisi – metakognitiv komponent – bu, bilikləri mənimsəmək üçün istifadə olunan zehni fəaliyyətin özü ilə birbaşa bağlıdır. Çoxmədəniyyətli bir mühitdə olan insan, mədəni xüsusiyyətlər haqqında əldə etdiyi biliklərə əsaslanaraq, müəyyən bir şəkildə müəyyən mədəniyyətə uyğunlaşmağa başlayır, qarşılıqlı əlaqədə daha təsirli davranış strategiyası qurmaq üçün öz düşüncəsini tənzimləyir və digər mədəniyyətlərin nümayəndələri ilə "yenidən konfigurasıya" edir.

Mədəni zəkanın üçüncü komponenti motivasiyadır. Burada əsas sual insanın başqa mədəniyyəti öyrənməyə nə dərəcədə həvəsli olması, başqa mədəniyyətin nümayəndələri ilə münasibət qurmaq, onların xüsusiyyətlərinə uyğunlaşmaq əzmində, başqa mədəniyyəti öyrənməyə ümumi həvəsinin olub-olmamasıdır. Bu komponent insanın başqa mədəniyyətlərə maraq göstərmə qabiliyyətini, onları anlamağa və onlarla qarşılıqlı əlaqədə olmağa çalışmaq qabiliyyətini əks etdirir.

Qeyd etmək olar ki, bəlkə də bu komponent ən problemli ola bilər, çünki insanların əksəriyyəti adi davranışları çərçivəsində qalmağa və vərdişlərini dəyişdirmək istəməməyə meyillidirlər. İnsanın sadıq olduğu dəyər sistemi haqqında fikirlərin yenidən nəzərdən keçirilməsi xüsusi çətinlik yaradır, çünki onları mütləq dəyərlər kimi deyil, bir çox mümkün olanlardan biri hesab etmək lazımdır.

Nəhayət, dördüncü – fəaliyyət və ya davranış komponenti – digər mədəniyyətlərin nümayəndələri ilə qarşılıqlı əlaqədə öyrənilməli olan həm linqvistik, həm də qeyri-şifahi davranış formaları ilə əlaqələndirilir. Bu komponent müxtəlif mədəniyyətlərin ədəb normalarına və sosial dəyərlərinə uyğun gələn dialoqun xüsusiyyətlərinin, məqbul nitqin həcmnin, üz

ifadələrinin, bədən hərəkətlərinin, jestlərin və davranışların müəyyən şərtlərə uyğunlaşdırmaq bacarığını əks etdirir.

Mədəni intellekt ilk növbədə ona görə vacibdir ki, biz bu gün demək olar ki, istənilən vaxt və istənilən yerdə xarici mədəniyyətlərlə qarşılıqlı əlaqəyə girə bilirik. Bunun üçün başqa ölkəyə getmək lazım deyil: onlarla beynəlxalq korporasiyalarda, müxtəlif peşə sahələrində rastlaşa bilərik. Burada mədəni zəkanın daha yüksək səviyyəsini öz doğma mədəniyyətlərinin norma və vərdislərində daha az “sərtləşmiş”, daha çevik və açıq, bəlkə də öz mədəniyyətindən qismən qopmuş insanlar göstərəcəklər ki, bu da onlara digər mədəniyyətlərə daha asan uyğunlaşmağa imkan verəcək. Başqa mədəniyyətləri qəbul etməyə hazır olma problemi **kosmopolitizm** və **tolerantlıq** anlayışları ilə sıx bağlıdır.

Kosmopolitizm anlayışı qədim Yunanıstanda yaranmışdır. Kosmopolitizm (latınca *cosmopolita*, κόσμος - “kainat” və πολιτης - vətəndaş) - bütövlükdə bütün bəşəriyyətin mənafeyini ayrı bir millətin və ya dövlətin mənafeyindən üstün tutan dünya vətəndaşlığı ideologiyasıdır [15].

Müxtəlif tarixi dövrlərdə kosmopolitizm anlayışı müxtəlif mənalarda istifadə edilmişdir. Hazırda kosmopolitizm anlayışının müxtəlif tərifləri mövcuddur. Tez-tez kosmopolitizmin mənfi mənada başa düşülməsinə, yəni vətənpərvərliyin olmaması, milli adət-ənənələri və mədəniyyəti rədd etməyə yönəlmiş ideologiya kimi anlaşılr. Buna görə kosmopolitizm xalqların müstəqil yaşamaq və dövlət müstəqilliyi hüququnu rədd edir. Bu baxımdan kosmopolit dedikdə, vətəninə biganə, xalqından uzaqlaşmış insan başa düşülür.

Bütövlük düşüncəsi hissələrin həqiqi əhəmiyyətini aradan qaldırmır və vətənə məhəbbət daha yaxın sosial qruplara, məsələn, ailəsinə bağlılıqla mütləq ziddiyyət təşkil etmədiyi kimi, ümumbəşəri maraqlara sədaqət də vətənpərvərliyi istisna etmir. Yeganə sual bu və ya digər mənəvi marağı qiymətləndirmək üçün yekun və ya ən yüksək standartdır və şübhəsiz ki, burada həlledici prioritet hər bir hissənin həqiqi rifahı da daxil olmaqla, bütün bəşəriyyətin rifahına aid olmalıdır.

Beləliklə, göstərilənlərə əsasən, kosmopolitizm anlayışını belə şərh etmək olar: kosmopolitizm “vahid bütöv bəşəriyyətin hissələri kimi bəşər övladının birliyini və ayrı-ayrı xalqların və güclərin maraqlarının həmrəyliyi dərək etməkdir” [13].

Kosmopolitizm, buna görə də, dolayısı ilə mədəniyyətlərin bir-birinə qovuşmasını nəzərdə tutur və bu mənada mədəni zəka çərçivəsində inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulan xüsusiyyətlərə daha çox ziddir. Kosmopolitizm insanlar arasında effektiv qarşılıqlı əlaqənin mövcud fərqlərin qəbulu ilə deyil, bütün mədəniyyətlərdə bəşəri dəyərlərin vəhdətinin dərək edilməsi ilə həyata keçiriləcəyini güman edir. Mədəniyyətlərin qloballaşdığı müasir

şəraitdə tolerantlıq ideyası ilə bağlı olan başqa bir yanaşma daha çox əhəmiyyət kəsb edir.

Elmi ədəbiyyatda **tolerantlıq** bərabərliyə hörmət və tanınma, hökmranlıq və zorakılığın rədd edilməsi, insan mədəniyyətinin çoxölçülü və müxtəlifliyinin, davranış normalarının tanınması, bu müxtəlifliyi vahidliyə endirməkdən və hər hansı bir baxış bucağının üstünlük təşkil etməsindən imtina kimi qəbul edilir.

Tolerantlıq anlayışı müxtəlif yollarla təqdim edilə bilər. V.A.Lektorski tolerantlığın başa düşülməsinin dörd müxtəlif yolunun təhlilini təqdim edir [8, s.23]. Birincisi, tolerantlıq müxtəlif dəyərlərin və mədəniyyətlərin mövcudluğuna biganəlik, fərqli dünyagörüşünə və həyat tərzinə biganəlik kimi başa düşülür. Tolerantlıq digər mədəniyyətləri bilməmək, onlara qarşı düşmən münasibətin olmaması, eyni zamanda onlara maraq göstərilməməsi kimi çıxış edir. Bu vəziyyətdə mədəni zəkanın motivasiya komponentini həyata keçirmək mümkün deyil.

İkincisi, tolerantlıq qarşılıqlı anlaşmanın mümkünsüzlüyü kimi başa düşülə bilər. Bu halda qeyd edilir ki, bütün mədəniyyətlər bir-birinə nisbətən bərabər hüquqlara malikdir, heç bir imtiyazlı mədəniyyət və ya inanc sistemi yoxdur. Təbii ki, başqa dillərin, adətlərin, eləcə də başqa mədəniyyətlərin dəyərlərinin mənimsənilməsi mümkündür, lakin iki fərqli mədəniyyət aləmində eyni vaxtda mövcud olmaq mümkün deyil. Beləliklə, burada tolerantlıq başqa mədəniyyətə, davranışa və adətlərə hörmət kimi başa düşülür. Bu halda tolerantlıq başqa mədəniyyətlərin və özünüifadə yollarının özününkü kimi qəbul etməsinə, həmçinin insan şəxsiyyətinə hörmətə və fərqli fikirlərə qarşı dözümlülüyünə aiddir. Eyni zamanda, tolerantlıq öz əqidəsindən imtina etmək və ya öz əqidəsini başqalarına sırmaq demək deyil. Lakin bu anlayış çərçivəsində mədəniyyətlər heç bir kəsişmə nöqtəsi olmayan, müqayisə olunmaz hesab edilir.

Tolerantlığın üçüncü anlayışı dözümlülük və dözümsüzlükdür. Bu halda müxtəlif mədəniyyətlərin müxtəlifliyi içərisində öz mədəniyyətinin adət-ənənələri, dəyərləri onun daşıyıcısı üçün ən imtiyazlı görünür. Buna görə də onlarla uyğun gəlməyən ənənələr, normalar öz doğma mədəniyyətlərinin norma və dəyərlərindən aşağı kimi qəbul edilir. “Bu anlayış – tolerantlıq başqalarının zəifliyinə boyun əymək kimi çıxış edir, onlara müəyyən dərəcədə nifrətlə yanaşır” [4].

Tolerantlığın müsbət başa düşülməsi onun əksini başa düşmək yolu ilə əldə edilir – dözümlülük və ya dözümsüzlük, bu, qrupun inanc sisteminin, həyat tərzinin bütün digərlərindən üstün olduğuna inanmağa əsaslanır. Dözümsüzlüyün əsası başqasının fərqli göründüyünə, düşündüyünə, hərəkət etdiyinə görə rədd edilməsidir. Dözümsüzlük hökmranlıq və məhv olmaq arzusunun doğurur, müxtəlif həyat standartlarına riayət edənlərə mövcud

olmaq hüququnu inkar edir. Praktikada tolerantlıq davranışın geniş formalarında – adi nəzakətsizlikdən, başqa millətə, mədəniyyətə mənsub insanlara qarşı iyrənc münasibətdən tutmuş etnik təmizləmə, soyqırımına, insanların qəsdən və məqsədyönlü şəkildə məhv edilməsinə qədər ifadə olunur.

Dördüncüsü, tolerantlıq, cəmiyyət üçün ən vacib olan öz təcrübəsini genişləndirməsi tənqidi dialoq kimi başa düşülməsidir. Bu tolerantlıq anlayışı mədəniyyətlər, müxtəlif dəyər sistemləri və fəlsəfi baxışlar arasında rəqabət prosesini əhatə edir. Bu yanaşma zamanı mədəniyyətlərin hər biri öz üstünlüklərini nümayiş etdirməyə çalışır. Eyni zamanda, hər bir mədəniyyət fərqli bir dəyər sistemi ilə mübarizəyə girir, başqa bir sistemin təcrübəsini nəzərə alaraq öz təcrübəsini genişləndirməyə çalışır. Bu halda tolerantlıq başqasının mövqeyinə hörmət kimi çıxış edir, tənqidi dialoq nəticəsində mövqelərin qarşılıqlı dəyişməsinə münasibətdə birləşir.

Qeyd etmək olar ki, bu anlayışda tolerantlıq mədəni zəkanın tərkib hissəsi kimi əks olunur, tolerantlıq olmadan mədəni zəkanın bütün komponentlərini və hər şeydən əvvəl, motivasiyanı həyata keçirmək mümkün deyil. Əgər başqa mədəniyyətə hörmətimiz yoxdursa, onu öyrənmək və prinsipcə, onunla qarşılıqlı əlaqədə olmaq istəyimiz olmayacaq və mədəni intellektin inkişafı üçün edilən bütün cəhdlər mənasız olacaq.

Mədəni ölçülər. Mədəni intellekt anlayışı ilə bağlı digər anlayışlar arasında müxtəlif mədəniyyətlərin öyrənilməsi və onların fərqlərinin haradan qaynaqlandığını izah etmək lazımdır.

Holland sosioloqu Q.Hofstede bir çox ölkələrin milli mədəniyyətlərinə xas olan idarəetmə üslublarını başa düşmək üçün zəruri olan dörd meyar təqdim edir, bu inkişafı ilk növbədə beynəlxalq biznesdə tələb olunurdu, burada müxtəlif mədəni idarəetmə üslublarına malik şirkətlər arasında daha effektiv qarşılıqlı əlaqə problemini həll etmək lazım idi. Bu meyarları o, “mədəni ölçülər” adlandırırdı [10, s.216]. Q.Hofstedeyə görə, birinci mədəni ölçü gücdən uzaqlıqdır. Belə ki, məsələn, hakimiyyətdən uzaqlıq göstəricisinin yüksək olduğu cəmiyyətdə sosial iyerarxiya aydın şəkildə müəyyən edilir.

Növbəti ölçü fərdilik-kollektivizmdir. Bu meyar şəxsi maraqların ümumi maraqlardan nə qədər üstün olduğunu və əksinə olduğunu göstərir.

Üçüncü ölçü cəmiyyətdə rəqabətə və zorakı metodlara üstünlük verilməsini əks etdirir ki, bu da Hofstede tərəfindən “kişi tipi” kimi müəyyən edilir və ya əksinə, harmoniya və güzəştə getmək meyl (qadın tipi) ilə bağlıdır.

Son mədəni ölçü qeyri-müəyyənliyə nəzarət ölçüsüdür. Bu meyar cəmiyyət üzvlərinin qeyri-müəyyən vəziyyətlərə necə dözümlü olduqlarını əks etdirir. Başqa sözlə desək, bu, cəmiyyətin baş verənlərə tam nəzarət

etmək, ya da əksinə, qabaqcadan görmək mümkün olmayanlara sakit münasibət göstərmək istəyinin əksidir.

Dördüncü ölçü həzzin “fərziyyəsi” ilə bağlıdır. Bu zaman iştirakçıların şəxsi istəklərinin ödənilməsinə “icazə verən” cəmiyyətlər və sərt sosial qaydalar vasitəsilə fərdlərin impulslarını tənzimləyən cəmiyyətlər qarşıya qoyulur [10, s.221].

Beləliklə, bu nəzəriyyənin əsas dəyəri bu bilikləri idarəetmədə, beynəlxalq biznes sahəsində tətbiq etmək imkanındır, burada transmilli korporasiyalarda, eləcə də müxtəlif biznes mədəniyyətlərindən olan şirkətlərin biznes tərəfdaşlıqlarında nəzərə alınması son dərəcə vacibdir.

Mədəni səriştə və mədəni intellekt anlayışının əhatə dairəsi. Dünya əhalisi müxtəlif icmalarla təmsil olunur, hər biri öz mədəni ənənələri ilə xarakterizə olunur. Effektiv qarşılıqlı əlaqə üçün başqa millətin nümayəndələri, qeyri-ənənəvi baxışları olan insanlarla görüşərkən onlardan gələn məlumatları (hərəkətlər, jestlər, dillər) düzgün qavramaq, təhlil etmək və düzgün qərarlar qəbul etmək lazımdır. Bunsuz danışıqlar aparmaq, təcrübə, bilik mübadiləsi aparmaq və sövdələşmələr bağlamaq qeyri-mümkün olur.

Belə bir problemi həll etmək üçün müxtəlif yeni mədəni şəraitə tez uyğunlaşmaq qabiliyyəti ilə ifadə olunan mədəni səriştə tələb olunur.

Mədəni səriştə terminini ilk dəfə 2002-ci ildə Kristofer Erli işlədib. O, konsepsiyayı insanın sosial, emosional və idrak intellektinin birləşməsi ilə əlaqələndirdi ki, bu da ona milli icmaların nümayəndələri ilə ən rasional və hörmətli davranmağa imkan verir. Müxtəlif ölkələrdən olan işçilərin bir şirkətin iş mühitində davranış və dünyagörüşündə fərqlər mütləqdir. O, insanın yad mədəniyyəti öz ənənələri ilə adekvat şəkildə qavramaq qabiliyyətini mədəni səriştə və ya mədəni əmsal adlandırır. Müəllifin fikrincə, insanda mədəni intellektin inkişafı şirkətin istənilən şöbəsində və ya filialında, eləcə də istənilən peşəkar birlikdə səmərəli əməkdaşlıq üçün zəruridir, çünki onların hər biri öz adət-ənənələri, dəyərləri və xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur. Başqa ölkədə yeni işəgötürənlərə və iş şəraitinə daha asan uyğunlaşmaq üçün mədəni səriştə səviyyəsini artırmaq lazımdır, mədəni zəkanın aşağı səviyyəsi isə karyera inkişafında maneə ola bilər [12].

İşçidə mədəni səriştənin inkişafının nəticəsi dəyərlərin, inancların, müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələrinin dərk edilməsi və onlarla şüurlu empatiya və anlaşma əsasında münasibətlər qurmaq bacarığının meydana çıxması olmalıdır.

Mədəni zəka anlayışı bizneslə yanaşı, siyasi və hərbi sahədə də öz tətbiqini tapıb. Hərbi əməliyyatların müvəffəqiyyətinin təmin edilməsində mədəni səriştə xüsusi yer tutur, çünki dil, cəmiyyət, iqtisadiyyat, din və tarix kimi mədəni amilləri dərk edərək qərar qəbul etmək qabiliyyətinə aiddir.

Lakin diplomatiya sferasında mədəni kəşfiyyat xüsusi yer tutur ki, bunun üçün ilk növbədə danışıqlar zamanı dövlət məmurlarının davranışı vacibdir. Mədəni kəşfiyyatın inkişafı diplomatik danışıqların effektivliyinə töhfə verə bilər. Eyni zamanda, başqa bir ölkənin və ya xalqın mədəni xüsusiyyətlərini bilməmək tamamilə əks-təsirə səbəb ola bilər.

Həmçinin müasir cəmiyyətdə, xüsusən də böyük şəhərlərdə müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqələri istənilən səviyyədə baş verir – bunlar məktəb sinifləri və ya tələbə qruplarıdır, burada tələbələr müxtəlif millətlərə və dinlərə mənsubdurlar və xarici qonşularla gündəlik qarşılıqlı əlaqələr vasitəsi ilə həyata keçirilir. Beləliklə, mədəni səriştənin artırılması bütün insanlar üçün faydalı olacaqdır.

Mədəni intellekt anlayışının perspektivləri. Konsepsiyanın yaranma tarixini və onun tətbiqi tərəflərini nəzərdən keçirdikdən sonra bu konsepsiyanın sosial və fəlsəfi komponenti ilə bağlı sual qalır. Daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, qloballaşmanın hazırkı prosesləri mərkəzdənqəçmə meyilləri ilə xarakterizə olunur. Bunu Covid-19 pandemiyası ilə bağlı vəziyyət aydın şəkildə göstərdi; burada qlobal təhlükə müxtəlif xalqların bir araya gəlməsinə kömək etməli idi, lakin əslində, məlumat mübadiləsinə və humanitar yardıma baxmayaraq, bu, ölkələrin təcrid edilməsi və bir çox beynəlxalq əlaqələrin kəsilməsi, həmçinin yoluxma qorxusu ilə bağlı milli və ya regional səviyyədə daxili düşmənçiliyin yaranması ilə üzləşirlər. Ümumi bir bədbəxtlik qarşısında toplaşmaq əvəzinə – hər kəs özü üçün. Bu, müasir qloballaşmanın müxalifət vəziyyətində olan, az-çox aqressiv ola bilən bir çox yerli mədəniyyətlərin yüksəlişi ilə xarakterizə olunduğunun dolayı illüstrasiyasıdır. Təbii ki, son məqsəd məhz daha aqressiv qarşılıqlı fəaliyyət ssenarilərinin aradan qaldırılması və dialoq axtarışı olmalıdır. Məhz bu problemin həlli ilə əlaqədar olaraq biz mədəni intellekt anlayışına müraciət edirik ki, bu anlayış daha əvvəl göstərdiyimiz kimi, tolerantlıq problemi ilə sıx bağlıdır. Müxtəlif mövqelərin konstruktiv tənqidi dialoqu kimi mühazirə, dialoqun hər iki iştirakçısı üçün öz mövqeyini dəyişmək (tənzimləmək) imkanını təklif edir. Mədəni intellektdən istifadə insanı öz mədəni dəyərlərindən imtina etməyə və başqalarını qəbul etməyə məcbur etməməlidir, o zaman uğurlu olar ki, hər iki şəxs kifayət qədər açıq və dialoqa maraq göstərsinlər, buna görə də onların mədəni intellekt səviyyəsi kifayət qədər yüksək olsun. Bu baxımdan mədəni zəka və mədəni səriştənin komponentləri ekvivalent deyil: bəzi mədəni səriştələri mənimsəmək olduqca asandır. Məsələn, biznesin mədəniyyəti üçün müəyyən jestlərin qəbul edilməzliyini, tərəfdaş və ya müəyyən bir ölkəyə xas olan etiket qaydaları öyrənmək, bizə yad olan mədəniyyət nümayəndələrinin davranışlarını “mimika etməyi” öyrənmə bilərik. Bununla belə, əsas problem motivasiya problemini həll etməkdir. Mədəni zəka müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələrinə bir-birinə

həqiqi hörmətin formalaşmasına töhfə verməlidir, çünki yalnız bu halda biz tamhüquqlu dialoqa qadir oluruq. Mədəni intellektin özünün konsepsiyasında bu ideya mövcuddur. Belə bir anlayış insanlarda başqası ilə konstruktiv dialoq aparmaq bacarığının tərbiyəsinə töhfə verməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Abbasov Ə.F.* Milli fenomenlərin dərki və şərhində adekvat epistemologiya zərurəti. Müasir fəlsəfə, elm və mədəniyyət: postqeyri-klassik epistemologiya / Respublika konfransının materialları, 18 may 2011-ci il. Bakı: Elm, 2011, c.275 -282
2. *Eminov A., Mədədov P.* Pedaqogika. Bakı, 2012, 406 s.
3. *Məmmədov F.T.* Kulturologiya, mədəniyyət, sivilizasiya. Bakı, 2016, 260 s.
4. *Nəzərov M.H.* Müasir dövrdə təhsilin sosial mədəni problemləri: Monoqrafiya. Bakı: Mütərcim, 2018, 296 s.
5. *Nəzərov M.H.* Təhsilin sosiomədəni əsasları: Monoqrafiya. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 256 s.
6. *Nəzərov M.H.* Təhsil fəlsəfəsi: Dərs vəsaiti. Bakı, 2022, 496 s.
7. *Sadıqov F.B.* Ümumi pedaqogika: Dərs vəsaiti. Bakı: Maarif, 2018, 852 s.
8. *Лекторский В.А.* Толерантность, плюрализм и критика // Лекторский В.А. Классическая и неклассическая эпистемология. М.: Редакция УРСС, 2001, с.21-31
9. *Early P.S., Ang S.* Cultural intelligence: interpersonal interactions across cultures. – Stanford, California: Stanford University Press, 2003, 310 p.
10. *Hofstede G., Hofstede GJ, Minkov M.* Cultures and Organizations: The Mind Program. third edition. McGraw-Hill Education, 2010, 576 p.
11. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_psychology/416
12. <https://hbr-russia.ru/karera/kommunikatsii/a9728>
13. <http://www.vehi.net/brokgauz/>
14. https://ru.wikipedia.org/wiki/Типология_культуры...
15. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Космополитизм>

Redaksiyaya daxil olub 25.12.2023